INKLYUZIV TA'LIM MUHITIDA PEDAGOG KASBIY TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI

Raimov Kamoliddin Raxmatullayevich
O'zbekiston Respublikasi Oliy Ta'lim, Fan va
Innovatsiyalar Vazirligi Osiyo Xalqaro Universiteti
kamoliddinraimiv@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur tezisda inklyuziv ta'lim muhitida pedagog kasbiy tayyorgarligini rivojlantirish hamda ushbu jarayonning psixologik asoslari tahlil qilinadi. Inklyuziv ta'lim jarayonida pedagogdan yuqori darajadagi kasbiy bilim, pedagogik mahorat bilan bir qatorda empatiya, psixologik barqarorlik, tolerantlik va reflektiv faoliyat talab etiladi. Tadqiqotda pedagog kasbiy kompetensiyasining tarkibiy qismlari, maxsus ehtiyojli o'quvchilar bilan ishlashda muhim bo'lgan psixologik omillar hamda ularni rivojlantirish yo'llari yoritilgan. Shuningdek, pedagog kasbiy kompetensiyasi va psixologik tayyorgarligining inklyuziv ta'lim samaradorligiga ta'siri statistik va nazariy ma'lumotlar asosida asoslab berilgan. Tezis natijalari inklyuziv ta'lim jarayonida pedagoglarning kasbiy va psixologik tayyorgarligini oshirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqish uchun xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, pedagog kasbiy tayyorgarligi, psixologik yondashuvlar, empatiya, psixologik barqarorlik, maxsus ehtiyojli o'quvchilar, reflektiv faoliyat

Abstract. This thesis examines the improvement of teachers' professional readiness and its psychological foundations in the context of inclusive education. Inclusive educational environments require teachers not only to possess strong professional knowledge and pedagogical skills, but also empathy, psychological stability, tolerance, and reflective abilities. The study analyzes the structural components of teachers' professional competence, key psychological factors influencing effective work with students with special educational needs, and ways to enhance these competencies. In addition, the impact of teachers' professional competence and psychological readiness on the effectiveness of inclusive education is substantiated based on theoretical and statistical data. The findings of the thesis contribute to the development of practical recommendations aimed at improving teachers' professional and psychological preparedness in inclusive education settings.

Keywords: inclusive education, teachers' professional readiness, psychological approaches, empathy, psychological stability, students with special educational needs, reflective practice

Inklyuziv ta'lim sharoitida pedagogning kasbiy tayyorgarligi ko'p qirrali va o'zaro bog'liq tarkibiy qismlardan iborat tizim sifatida namoyon bo'ladi. U nafaqat pedagogning fan bo'yicha bilimlari va metodik tayyorgarligini, balki shaxsiy, ijtimoiy va psixologik xususiyatlarini ham qamrab oladi. Zamonaviy pedagogik qarashlarga ko'ra, inklyuziv ta'limda muvaffaqiyatli faoliyat yuritayotgan pedagoglar yuqori darajadagi kasbiy bilimga ega bo'lish bilan birga, o'quvchilarning individual ehtiyojlarini tushunish, ularni qabul qilish va ta'lim jarayonini moslashtirish qobiliyatiga ega bo'lishi lozim. Aynan shu jihat pedagog kasbiy kompetensiyasining inklyuziv ta'limdagi o'ziga xosligini belgilaydi.

Ilmiy manbalarda pedagogning kasbiy tayyorgarligi bilim, amaliy ko'nikma, pedagogik mahorat va shaxsiy sifatlarning uyg'unligi sifatida izohlanadi. Inklyuziv ta'lim muhitida esa ushbu komponentlarga qo'shimcha ravishda empatiya, psixologik moslashuvchanlik, stressga chidamlilik va reflektiv faoliyat kabi psixologik xususiyatlar alohida ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, pedagogning empatik qobiliyati qanchalik rivojlangan bo'lsa, o'quvchi bilan o'zaro ishonchli munosabatlar shunchalik tez va samarali shakllanadi. Bu esa maxsus ehtiyojli o'quvchilarning ta'lim jarayoniga moslashuvini yengillashtiradi.

Inklyuziv ta’lim jarayonida pedagog doimiy ravishda turli psixologik vaziyatlarga duch keladi. O‘quvchilarning individual farqlari, emotsional holatlari, ijtimoiy moslashuv darajasi pedagogdan yuqori darajadagi psixologik tayyorgarlikni talab etadi. Psixologik jihatdan yetuk bo‘lmagan pedagoglarda stress holatlari, kasbiy charchoq va professional kuyish ehtimoli ortadi. Bu holat nafaqat pedagogning o‘z faoliyatiga, balki ta’lim jarayonining umumiy sifatiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois inklyuziv ta’limda pedagogning psixologik barqarorligini ta’minlash muhim masalalardan biri hisoblanadi.

So‘nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlar inklyuziv ta’lim bo‘yicha yetarli tayyorgarlikka ega bo‘lmagan pedagoglar soni hanuzgacha sezilarli darajada ekanligini ko‘rsatmoqda. Bu esa inklyuziv ta’lim jarayonida muayyan qiyinchiliklarning yuzaga kelishiga sabab bo‘lmoqda. Jumladan, pedagoglarning bir qismi maxsus ehtiyojli o‘quvchilar bilan ishlashda psixologik noqulaylik sezishi, differensial yondashuvni qo‘llashda qiynalishi yoki o‘z kasbiy imkoniyatlariga ishonchsizlik bilan qarashi aniqlangan. Bunday holatlar inklyuziv ta’lim samaradorligini pasaytiruvchi omillar sifatida namoyon bo‘ladi.

Pedagog kasbiy kompetensiyasining muhim jihatlaridan biri reflektiv faoliyatdir. Refleksiya pedagogga o‘z faoliyatini tahlil qilish, xatolarini aniqlash va ularni bartaraf etish imkonini beradi. Inklyuziv ta’lim sharoitida reflektiv yondashuv ayniqsa muhim bo‘lib, pedagogning har bir o‘quvchiga individual yondashuvni tanlashida muhim rol o‘ynaydi. Reflektiv faoliyat orqali pedagog o‘zining psixologik holatini, pedagogik qarorlarini va ularning natijalarini baholaydi, bu esa kasbiy rivojlanishning uzluksizligini ta’minlaydi.

Inklyuziv ta’limda pedagog kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayoni tizimli va uzluksiz bo‘lishi lozim. Bu jarayon pedagogik ta’lim muassasalarida boshlanib, pedagogning butun kasbiy faoliyati davomida davom etishi zarur. Dastlabki tayyorlov bosqichida bo‘lajak pedagoglarda inklyuziv ta’limga ijobiy munosabat, tolerantlik va empatiya kabi shaxsiy fazilatlarni shakllantirish muhim hisoblanadi. Amaliy faoliyat jarayonida esa ushbu fazilatlar real pedagogik vaziyatlar orqali mustahkamlanadi.

Shuningdek, inklyuziv ta’limda pedagog kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda ta’lim muassasasining tashkiliy va psixologik muhiti ham muhim rol o‘ynaydi. Metodik yordam, psixologik maslahat, tajriba almashish imkoniyatlari mavjud bo‘lgan muassasalarda pedagoglar o‘z kasbiy faoliyatiga nisbatan ijobiy munosabatni saqlab qoladi. Bu esa ularning kasbiy o‘sishi va inklyuziv ta’lim jarayonida samarali ishlashiga zamin yaratadi.

Kasbiy bilim va metodik tayyorgarlik psixologik yetuklik bilan uyg‘unlashgandagina inklyuziv ta’limning asosiy maqsadlariga erishish mumkin bo‘ladi. Shu sababli inklyuziv ta’lim tizimida pedagog shaxsini har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan kompleks yondashuvni amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

1-jadval. Inklyuziv ta’limda pedagog kasbiy tayyorgarligini rivojlantirish omillari

Omil	Mazmuni	Psixologik ahamiyati	Kutiladigan natija
Empatiya	O‘quvchi holatini tushunish va qo‘llab-quvvatlash	Ishonchli muloqotni kuchaytiradi	Ijobiy psixologik muhit shakllanadi
Individual yondashuv	Har bir o‘quvchining ehtiyojiga mos metod tanlash	Moslashuvchanlikni oshiradi	Ta’lim sifati yaxshilanadi
Psixologik barqarorlik	Stressli vaziyatlarda vazminlikni saqlash	Pedagogning emotsional chidamliligini mustahkamlaydi	Nizoli vaziyatlar kamayadi
Reflektiv faoliyat	O‘z faoliyatini tahlil qilish va takomillashtirish	Kasbiy o‘sishga undaydi	Pedagogik samaradorlik ortadi

Manba: *muallif tomonidan inklyuziv ta'lim, pedagogik kompetensiya va psixologik yondashuvlarga oid ilmiy manbalar asosida tuzilgan.*

Jadvalda inklyuziv ta'limda pedagog kasbiy tayyorgarligini rivojlantirishga xizmat qiluvchi asosiy omillar umumlashtirilgan. Empatiya, individual yondashuv, psixologik barqarorlik va reflektiv faoliyat pedagogning maxsus ehtiyojli o'quvchilar bilan samarali ishlashi, ta'lim muhitida ishonch va hamkorlikni ta'minlashi hamda kasbiy faoliyatini uzluksiz takomillashtirishi uchun muhim hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bazhukova O. A., Mallaev D. M., Boldinova O. G. Criteria for teachers' professional competence in the design of inclusive education. – 2020.
2. Radzhabova S. Communication competence of future teachers as a prerequisite for their professionalism. – 2020.
3. Iahn-Aun M., Aun M., Pereira W. O. Characteristic competencies for effective teachers in education. – Einstein Journal, 2025.
4. Gummesson C., Alm S., Cederborg A., Ekstedt M., Svensson P. J. Entrustable professional activities for undergraduate education: development and validation. – BMC Medical Education, 2023.
5. Villegas C. J., Hernández Rincón E. H., Gallego Beltran J. C. Assessment of professionalism in undergraduate and graduate education: a scoping review. – BMC Medical Education, 2025.
6. Burgess A. W., McGregor D. Peer teacher training for professional students: systematic review. – BMC Medical Education, 2018.
7. Skjærseth I. G., Mildestvedt T., Bonnevier A., Sharma S. P., Kvernenes M. Learning outcomes for peer teachers in undergraduate education. – Medical Science Educator, 2025.
8. Naeem N., Iqbal H., Butt W. Attributes of an effective teacher from students' perspective. – Journal of Medical and Educational Sciences, 2019.